

بررسی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته «اندیشه سیاسی در اسلام» دانشگاه علامه طباطبائی

سید ابراهیم سرپرست سادات

استادیار پژوهشی دانشگاه علامه طباطبائی (ره)
sarparastsadat@gmail.com

محمد امین زندی

کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی در اسلام دانشگاه علامه طباطبائی (ره)
aminhobot88@gmail.com

سوسن ویسی

کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی در اسلام دانشگاه علامه طباطبائی (ره)
susanveisi@yahoo.com

چکیده

در فرآیند توسعه‌ی کشورها، آموزش عالی از جایگاه والایی برخوردار است. مقاطع تحصیلات تکمیلی به دلیل شیوه تحصیلشان علاوه بر آموزش، پژوهش را نیز در قالب پایان‌نامه در دستور کار خود دارند؛ که این نوع پژوهش محمل سازندگی، آفرینش ایده‌ها، نظریه‌ها، ابتکارات و اختراعات است. اهمیت پایان‌نامه‌ها به دلیل نقش بی‌بدیل پژوهش در بازشناسی و حل مسأله‌ها و نیازهای معرفتی و عینی جوامع می‌باشد. طراحی و اجرای پایان‌نامه‌های همسو با نیازهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی کشورها در حوزه علوم انسانی ضرورت مورد اتفاق است. در این میان ماهیت و ایدئولوژی انقلاب اسلامی، ضرورت نظریه‌پردازی درباره مبانی اندیشه اسلامی درباره نظام سیاسی، ماهیت دولت اسلامی و مختصات آن را اجتناب‌ناپذیر کرده است. ضرورت پژوهش و اندیشه‌ورزی نسبت به حوزه اندیشه سیاسی در اسلام از جمله اقدام‌ها در پاسخ به این ضرورت بوده است. مقاله حاضر گزارشی از یک پژوهش پیرامون پایان‌نامه‌های رشته اندیشه سیاسی در اسلام در مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی است که طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۳ دفاع شده‌اند. پژوهشی که ارزش‌یابی، اعتبارسنجی و بازشناسی پایان‌نامه‌ها، انطباق آنها با اهداف تأسیس رشته و هم‌آسب‌شناسی شکلی و محتوایی آنها را در دستور کار خود قرار داده بود.

واژگان کلیدی: پژوهش، پایان‌نامه، اندیشه سیاسی در اسلام، دانشگاه علامه طباطبائی، شکل، محتوا.

* نویسندگان مقاله از مشاوره علمی خانم دکتر سمیه حمیدی و همکاری آقای سجاد قلاوند تشکر می‌نمایند.

مقدمه

تأسیس رشته «اندیشه سیاسی در اسلام» گامی در جهت تأمین نیازهای مطالعاتی، شناخت مسأله‌های خود و اندیشه‌ورزی بومی بوده است. امری که پس از پیروزی انقلاب اسلامی مورد توجه شورای عالی انقلاب فرهنگی و در سال‌های اخیر در قالب اسلامی‌سازی، بومی‌سازی، کارآمدسازی و به روزرسانی مورد توجه شورای تخصصی تحول و ارتقای علوم انسانی قرار دارد. این همه ضرورت توجه به همسویی محتوای آموزشی و پژوهش‌های این حوزه با نیازهای جامعه و دولت اسلامی است. اندیشه سیاسی، دانشی انتزاعی و معرفت‌پرور است که تأملات نظری در بنیاد و اساس سیاست و مفاهیم بنیادینی همچون حکومت، حاکمیت، مصلحت عمومی، رابطه شهروندی، سعادت و نقد نظام سیاسی را در دستور کار خود قرار داده است. (پورفرد و دیگران، ۱۳۹۴: ۵۴-۵۵) مطابق سرفصل‌های اعلامی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری دانشجوی رشته اندیشه سیاسی در اسلام موظف به گذراندن دروس پایه (شناخت اندیشه‌های سیاسی، مباحث نقلی اندیشه سیاسی در اسلام، مباحث عقلی اندیشه سیاسی در اسلام)، دروس اختصاصی (اندیشه سیاسی در ایران قبل از اسلام و شرق باستان، اندیشه سیاسی در اسلام، اندیشه سیاسی در اسلام معاصر، بررسی آثار و اندیشه سیاسی امام خمینی، شناخت نظری اندیشه سیاسی غرب، تبیین اندیشه‌های سیاسی) و انتخاب دو درس از میان دروس اختیاری (مبانی فکری جنبش‌های سیاسی در جهان اسلام، فلسفه سیاسی انقلاب، سمینار بررسی موضوعی اندیشه‌های سیاسی در اسلام، گرایش‌های جدید در اندیشه سیاسی غرب) می‌باشد. (مشخصات کلی برنامه و سرفصل دروس، ۱۳۷۸: ۶-۸) نکته حائز اهمیت درباره پایان‌نامه‌های این رشته آن است که این پژوهش‌ها تا چه میزان با هدف و رسالت این رشته انطباق دارد. از سوی دیگر، میزان رعایت نکات روش تحقیق در این آثار تا چه حد است؛ بنابراین سؤال پژوهش ما آن است که میزان انطباق محتوا و روش پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی در اسلام، با ماهیت و اهداف این رشته چگونه است؟ فرضیه نوشتار حاضر عدم انطباق میان اهداف این رشته و وجود اشکالات روشی در پایان‌نامه‌های مذکور می‌باشد.

روش این پژوهش بر مبنای روش پیمایشی و مطالعه تعداد ۹۷ پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته اندیشه سیاسی در اسلام دانشگاه علامه طباطبائی طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۳ است.

این تعداد همه پایان‌نامه‌های موجود این رشته طی سال‌های مذکور است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار Spss انجام گرفته است.

پایان‌نامه‌ها در این مقاله از چند جنبه بررسی شده است که شامل شمای شکلی و محتوایی تحقیق، تطابق پایان‌نامه‌ها با سرفصل درس، عنوان رشته و تخصص اساتید راهنما، همچنین یکی از ملاک‌های داوری این پایان‌نامه‌ها نقد و ارزیابی روش پژوهش کاربست شده در متن می‌باشد. هدف اساسی این نوشته ارزیابی پایان‌نامه‌ها است که در هر حال حاوی شاخص‌هایی برای ارزیابی پژوهش‌های حوزه علوم انسانی به‌طور کلی است.

درباره پیشینه پژوهش حاضر باید گفت که از اوایل قرن بیستم شاهد بررسی و تحلیل آماری نوشته‌های علمی در دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌های جهان هستیم. تیلور و همکارانش در پژوهشی، گزارش‌های پژوهشی دانشگاهی را از بعد کیفیت با پنج مؤلفه امتیازبندی کردند: ۱. اهمیت گزارش؛ ۲. موضوعیت؛ ۳. سازمان‌دهی؛ ۴. اصالت و بداهت؛ ۵. دقت و جامعیت گزارش. (خلجی، ۱۳۸۱: ۹۷) آنچه مسلم است پیش‌تر درباره پایان‌نامه‌های اندیشه سیاسی در اسلام دانشگاه علامه طباطبائی هیچ بررسی‌ای گزارش نشده است.

ارتباط پژوهش و آموزش

با توجه به اهمیت دانش در هزاره سوم و اطلاق عنوان عصر دانایی به آن، هدف از پژوهش امروزه کشف عرصه‌ها و افق‌های جدید در دانش بشری و افزایش آن است. دانشی که باید مبانی، مسائل، موضوعات، تعاریف و روش‌شناسی‌های متناسب و مشخص خود را داشته باشد. (غلامی‌نژاد و قبول، ۱۳۸۶: ۱۸۲) انتقال اطلاعات از طریق فن‌آوری‌های الکترونیکی پیشرفته همچون اینترنت و شبکه‌های اطلاع‌رسانی سبب شده تا در عصر اطلاعات، صرفاً استخراج و داشتن اطلاعات مفید فایده نباشد، بلکه تجزیه و تحلیل درست آن از اهمیت والاتری برخوردار باشد. (کومبز، ۱۳۷۳: ۲۱) از این رو هم همه حوزه‌های دانش از جمله حوزه مطالعات اسلامی به‌ویژه اندیشه سیاسی اسلام نیز برای به روزآمد بودن و هم‌سویی با اقتضانات تحولات پیچیده امروزین در جهت پاسخ‌گویی به مسائل جدید، نیازمند تقویت پژوهش‌های روش‌مند و بازشناسی مرتب پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه آن است.

تحقیق، خود یک عمل منظم است که در نتیجه آن پاسخ‌هایی برای سؤال‌های مورد نظر در

موضوع تحقیق به مخاطب ارائه می‌دهد. (نادری و سیف‌نراقی، ۱۳۸۵: ۳۶) در فرهنگ آکسفورد پژوهش به معنای فرآیند جستجو یا کاوش منظم برای کشف واقعیات همراه با دقت و تأمل کافی با نگاهی منتقدانه و علمی تعریف شده است. تأکید بر جنبه روش‌شناختی پژوهش نشان‌دهنده آن است که پژوهش فعالیتی نظام‌مند، محتاطانه و با برنامه است. از این رو، نگرش انتقادی و علمی، اکتشافی بودن فرآیند پژوهش و جهت‌گیری آن به سمت کشف واقعیات از عناصر مهم تعریف پژوهش است. (Corbett, 2010) پاسخ‌ها به مسأله تحقیق ممکن است کمی و ذهنی، نظیر یافته‌های تحقیقات بنیادی یا بالعکس عینی مانند یافته‌های تحقیقات کاربردی باشد.

هدف تحقیق بنیادی توسعه و گسترش نظریه‌ها از طریق کشف ویژگی‌های عمومی و مشترک یا اصول کلی است. نظیر تحقیقاتی که چامسکی در مورد زبان‌های مختلف موجود در جهان انجام داد و نتیجه گرفت که این زبان‌ها دارای ویژگی‌های عمومی مشترکی همانند سازمان و ترکیب‌های دستوری مشابه‌اند. او با کشف این ویژگی‌های عمومی نظریه خود را در مورد زیستی بودن روال رشد زبان مطرح کرد. در این نوع تحقیقات به علت تصمیم نتایج و یافته‌ها، روش نمونه‌گیری دقیق، اساس کار است. دوم، تحقیق کاربردی این نوع پژوهش‌ها بسیاری از ویژگی‌های پروژه‌های بنیادی نظیر اصول مربوط به روش‌های گزینش نمونه و استنباط‌ها و تصمیم‌ها از نتایج را داراست، اما در تحقیق کاربردی هدف پژوهش در جهت رشد و بهتر کردن یک محصول یا روال یک فعالیت و خلاصه آزمودن مفاهیم نظری و ذهنی در موقعیت‌های واقعی و زنده است. (نادری و سیف‌نراقی، ۱۳۸۵: ۳۳-۳۴)

آنچه علم و نظریه‌های علمی را از سایر حوزه‌ها متمایز می‌کند، به کاربردن روش علمی برای دستیابی به دانش است. هدف از روش تحقیق تسهیل تفکر جهت پاسخ به پیچیدگی‌های مسائل شناخت است. (مورن، ۱۳۷۴: ۳۸) زمانی که از روش تحقیق سخن می‌گوییم مقصود ما مجموعه‌ای از قواعد، ابزارها و راه‌های قابل اعتماد و نظام‌مند برای بررسی و شناخت واقعیات و کشف مجهولات است. از این رو روش، مجموعه عملیاتی است که امکان تجزیه و تحلیل و درک واقعیت را فراهم می‌آورد. (ملائی توانی، ۱۳۸۶: ۴۳) در پایان‌نامه که در واقع تمرین پژوهشی یک دانشجوی در مرحله آموزش پژوهش کردن است، مختصات روشی و ویژگی‌های صوری و شکلی به دلیل همان جنبه آموزشی نیز پراهمیت هستند. اصول صوری مربوط به

نوشتن مطالب در پایان‌نامه مشتمل بر سه محور اصلی ویرایشی (واژه‌بندی، پاراگراف‌بندی و نشانه‌گذاری) ارجاع‌نویسی (رفرنس‌های متن، پاورقی و نحوه تنظیم کتابنامه) و محتوا (نحوه اثبات یا رد فرضیه‌ها) است. چگونگی تنظیم طرح تحقیق و کاربست آن در فصول پایان‌نامه برآیند ویژگی‌های محتوایی پایان‌نامه و در واقع شناخت ضرورت و تعیین موضوع تحقیق است. جان دیویی نخستین گام هر تحقیقی را احساس وجود یک مشکل می‌داند و وظیفه پژوهشگر رفع تردید و ابهام آن مشکل است. (نادری و نراقی، ۱۳۸۵: ۴۷) شناسایی یک موضوع جدید و تلاش برای حل مسائل یک حوزه خاص، از جمله ملاک‌های مهم انتخاب موضوع هستند. ماهیت امر پژوهش و توجه به مسأله‌ها و نیازها در رشته‌هایی چون اندیشه سیاسی در اسلام به این دلیل پر اهمیت است که اگر پژوهش‌های متقنی صورت نگیرد، نه تنها اهداف تأسیس رشته برآورده نمی‌شود که ذهنیت دانشجویان این رشته و جامعه علمی آن را نیز مخدوش ساخته و در نهایت آن را ناکارآمد جلوه خواهد داد.

روش تحقیق

روش تحقیق پژوهش حاضر پیمایشی است. جامعه آماری آن شامل ۹۷ پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی در اسلام است که با استفاده از مطالعه میدانی اطلاعات در دو حوزه شکلی و محتوایی با استفاده از چک لیست کنترل، اطلاعات مندرج در پایان‌نامه‌ها جمع‌آوری و کدگذاری و از طریق نرم‌افزار SPSS و با بهره‌گیری از آمار توصیفی و استنباطی شامل فراوانی، درصد فراوانی و ... با روش SPSS تجزیه و تحلیل شده‌اند. فرآیند پژوهش به شرح ذیل می‌باشد:

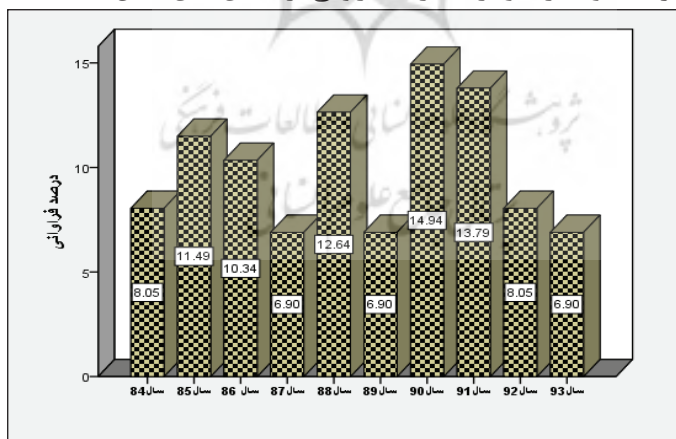
- ۱- استخراج عناوین پایان‌نامه‌ها؛
- ۲- غربالگری شاخص‌های شکلی و محتوایی؛
- ۳- تکمیل پرسشنامه؛
- ۴- وارد نمودن اطلاعات به رایانه؛
- ۵- ورود اطلاعات در SPSS؛
- ۶- سازمان‌دهی، فرآوری و جمع‌بندی یافته‌ها.

یافته‌های توصیفی پژوهش

در جدول ۱ نتایج مربوط به توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس سال تدوین پایان‌نامه‌ها ارائه شده است:

سال	فراوانی	درصد
سال ۱۳۸۴	۷	۰۵/۸
سال ۱۳۸۵	۱۰	۴۹/۱۱
سال ۱۳۸۶	۹	۳۴/۱۰
سال ۱۳۸۷	۶	۹/۶
سال ۱۳۸۸	۱۱	۶۴/۱۲
سال ۱۳۸۹	۶	۹/۶
سال ۱۳۹۰	۱۳	۱۴/۹۴
سال ۱۳۹۱	۱۲	۱۳/۷۹
سال ۱۳۹۲	۷	۸/۰۵
سال ۱۳۹۳	۶	۶/۹
جمع	۹۷	۱۰۰

با توجه به نتایج جدول ۱، از مجموع ۹۷ پایان‌نامه مورد بررسی، بیشترین درصد فراوانی مربوط به سال «۹۰» (۹۴/۱۴ درصد) و کمترین درصد فراوانی مربوط به سال‌های «۸۷»، «۸۹» و «۹۳» (۹/۶ درصد) بود. در نمودار ۱، درصد فراوانی بر اساس سال نشان داده شده است.

نمودار ۱: درصد فراوانی بر اساس سال

یافته‌های توصیفی نمونه‌های پژوهش و توزیع آنها در دو قالب شکلی و محتوایی به شرح زیر است:

۱. بررسی حجم نمونه بر اساس مؤلفه‌های شکلی

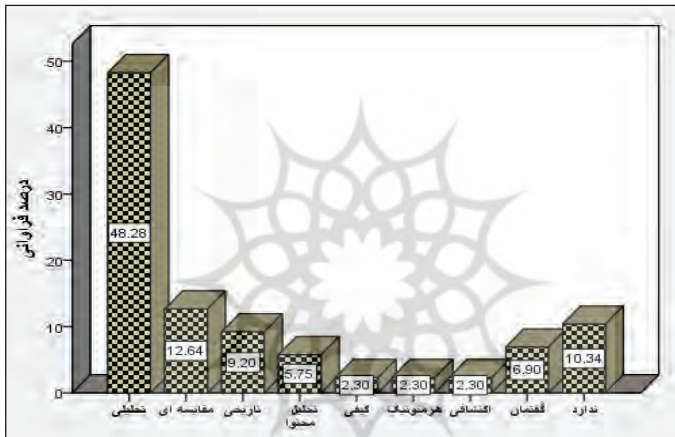
الف. روش تحقیق

روش‌شناسی در معنای وسیع کلمه شناخت نظری و عملی روش روشن نمودن واقعیت است. (سریع‌القلم، ۱۳۸۰: ۱۰۰) از این رو روش به سه حوزه راه‌های کشف مجهولات و حل مسائل، مجموعه قواعد بررسی علمی واقعیات و مجموعه ابزارها و فئونی راهبری از وادی مجهولات به معلومات اطلاق می‌شود. (ساروخانی، ۱۳۷۵: ۲۴) بدین ترتیب، علوم نه از طریق موضوع که به واسطه روش‌شناسی با یکدیگر پیوند دارند. ملاک ممیز رویکرد علمی از دیگر روش‌های کسب معرفت، روش‌شناسی است. لذا روش‌شناسی علمی نظامی از قواعد و روش‌هاست که پژوهش بر پایه آن استوار است و با استفاده از آن‌ها ادعاهای معرفت‌آرزیابی می‌شوند. از آن‌جا که قواعد و روش‌ها پیوسته در حال تحول و پیشرفتند، ابزارهای جدید استنباط، تعمیم و تحلیل در حوزه علوم به‌ویژه علوم انسانی نیز پدیدار می‌شوند. (ملائی توانی، ۱۳۹۳: ۴۵) با توجه به گستردگی روش‌های کمی و کیفی، روش تحقیق از جمله سنجه‌های ما برای ارزیابی پایان‌نامه‌ها بوده است. در جدول ۳، نتایج مربوط به توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس روش تحقیق ارائه شده است.

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس روش تحقیق

روش تحقیق	فراوانی	درصد
تحلیلی	۴۲	۴۸/۲۸
مقایسه	۱۱	۱۲/۶۴
تاریخی	۸	۹/۲
محتوا	۵	۵/۷۵
کیفی	۲	۲/۳
هرمنوتیک	۲	۲/۳
اکتشافی	۲	۲/۳
گفتمان	۶	۶/۹
ندارد	۹	۱۰/۳۴
جمع	۹۷	۱۰۰

با توجه به نتایج جدول، از مجموع ۹۷ پایان نامه مورد بررسی، بیشترین درصد فراوانی مربوط به روش تحقیق «تحلیلی» (۲۸/۴۸ درصد) و کمترین درصد فراوانی مربوط به روش‌های تحقیق کیفی، هرمنوتیک و «اکتشافی» (۳/۲ درصد) بود. در نمودار ۳، درصد فراوانی بر اساس روش تحقیق نشان داده شده است. بیشترین روش تحقیق به کار رفته بر مبنای روش توصیفی-تحلیلی است. در واقع پایان نامه‌ها بیشتر توصیف اندیشه‌ها هستند تا تبیین و تفسیر آن‌ها. با توجه به اهمیت پژوهش‌های کیفی و قابلیت روش‌های پژوهشی جدید همچون هرمنوتیک، روانکاوی و گفتمان در کشف متون و افکار اندیشه سیاسی اسلام ضرورت بهره‌گیری بیشتر از این روش‌ها احساس می‌شود.

نمودار ۲: درصد فراوانی بر اساس روش تحقیق

ب. بررسی حجم نمونه بر اساس روش گردآوری

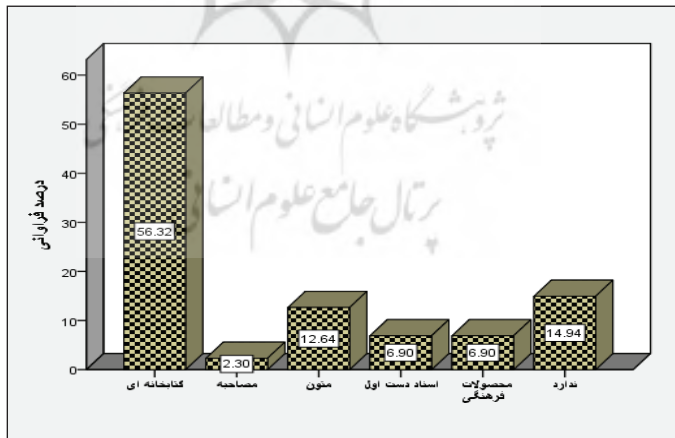
از جمله حلقه‌های تحقیق، روش گردآوری اطلاعات و منبع‌شناسی است. روش‌های گردآوری اطلاعات و منابع به سه صورت میدانی، کتابخانه‌ای و اسنادی امکان‌پذیر است. در روش میدانی، پژوهشگر می‌کوشد تا از طریق تهیه پرسشنامه، مصاحبه، گفت‌وگو، فیلم، اسلاید داده‌های مورد نیاز خود را به دست آورد. روش کتابخانه‌ای نیز بر مبنای رجوع به کتابخانه و استفاده از کتب و مقالات مجلات است. در روش اسنادی نیز اسناد و مدارک آرشیوی سازمان‌ها و مؤسسات مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در جدول ۳، نتایج مربوط به توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس روش گردآوری ارائه شده است.

جدول ۳: توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس روش گردآوری

روش گردآوری	فراوانی	درصد
کتابخانه‌ای	۴۹	۳۲/۵۶
مصاحبه	۲	۳/۲
متون دست اول	۱۱	۶۴/۱۲
اسناد	۶	۹/۶
محصولات فرهنگی	۶	۹/۶
ندارد	۱۳	۱۴/۹۴
جمع	۹۷	۱۰۰

با توجه به نتایج جدول ۳، از مجموع ۹۷ پایان‌نامه مورد بررسی، بیشترین درصد فراوانی مربوط به روش گردآوری «کتابخانه‌ای» (۳۲/۵۶ درصد) و کمترین درصد فراوانی مربوط به روش‌های گردآوری مصاحبه، پرسشنامه، اسنادی و ... (۳/۲ درصد) بوده است. در نمودار ۴، درصد فراوانی بر اساس روش گردآوری نشان داده شده است. به‌طور کلی پایان‌نامه‌های مورد مطالعه، بیشتر متکی بر روش گردآوری کتابخانه‌ای هستند و کمتر به سراغ داده‌های دست اول رفته‌اند. در واقع بیشتر پژوهش‌ها جنبه توصیفی و استفاده از منابع دست دوم دارند و علیرغم وجود متون دست اول نظیر اسناد، سخنرانی‌ها، فتاوا، احکام فقهی، رسائل، متون قانونی، خاطرات، وصایا و ... در حوزه اندیشه سیاسی اسلام به این منابع توجه نشده است.

نمودار ۴: درصد فراوانی بر اساس روش گردآوری

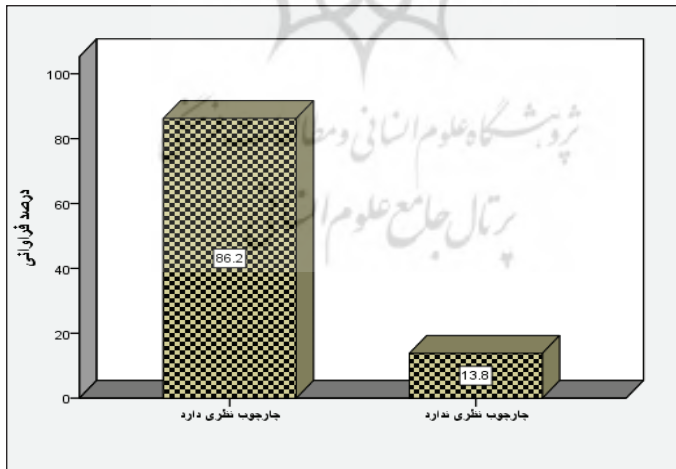
ج. بررسی حجم نمونه بر اساس چهارچوب نظری

چهارچوب نظری یا مدل تحلیلی که به صورت نظریه در پایان نامه عرضه می‌شود؛ مدل پایان نامه را شکل می‌دهد. وجود چهارچوب نظری سبب راهنمایی پژوهشگر در امر گردآوری داده و آزمون یافته‌ها می‌شود و پشتوانه تئوریک پژوهش را فراهم می‌آورد. در جدول ۵، نتایج مربوط به توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس چهارچوب نظری نمونه‌ها ارائه شده است.

جدول ۴: توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس چهارچوب نظری

چهارچوب نظری	فراوانی	درصد
دارد	۷۵	۸۶/۲
ندارد	۱۲	۱۳/۸
جمع	۹۷	۱۰۰

با توجه به نتایج جدول ۵، از مجموع ۹۷ پایان نامه مورد بررسی، بیشتر پایان نامه‌ها (۲/۸۶ درصد)، دارای چهارچوب نظری می‌باشند. البته اینکه نویسندگان چقدر به چهارچوب نظری و تحلیلی پایبند بوده‌اند و چگونه آن را به کار بسته‌اند، محل توجه این مقاله نیست. در نمودار ۵، درصد فراوانی بر اساس چهارچوب نظری نشان داده شده است. نداشتن چهارچوب نظری از جمله مشکلات برخی از پایان نامه‌هاست.

نمودار ۴: درصد فراوانی بر اساس چارچوب نظری

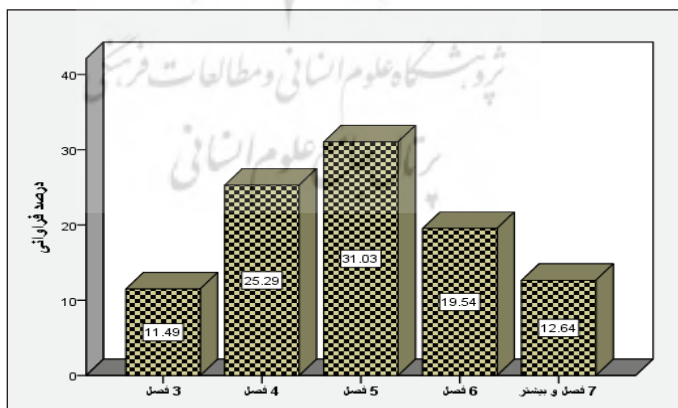
د. بررسی حجم نمونه بر اساس تعداد فصل

در ادبیات پژوهش عموماً گفته می‌شود که به ازای هر فرضیه یک فصل باید وجود داشته باشد یعنی میان فرضیات و فصول پایان‌نامه نوعی تناظر وجود دارد، نبودن تعداد فصول مشخص در برخی پایان‌نامه‌ها نشان از عدم رعایت این نکته است. در جدول ۵، نتایج مربوط به توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس تعداد فصل‌ها ارائه شده است.

جدول ۵: توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس تعداد فصل

تعداد فصل	فراوانی	درصد
۳ فصل	۱۰	۱۱/۴۹
۴ فصل	۲۲	۲۵/۲۹
۵ فصل	۲۷	۳۱/۰۳
۶ فصل	۱۷	۱۹/۵۴
۷ فصل و بیشتر	۱۱	۱۲/۶۴
جمع	۹۷	۱۰۰

با توجه به نتایج جدول ۵، از مجموع ۹۷ پایان‌نامه مورد بررسی، بیشترین درصد فراوانی مربوط به پایان‌نامه‌هایی با «۵ فصل» (۳۱/۰۳ درصد) و کمترین درصد فراوانی مربوط به پایان‌نامه‌هایی با «۳ فصل»، (۱۱/۴۹ درصد) بود. در نمودار ۵، درصد فراوانی بر اساس تعداد فصل نشان داده شده است.

نمودار ۵: درصد فراوانی بر اساس تعداد فصل

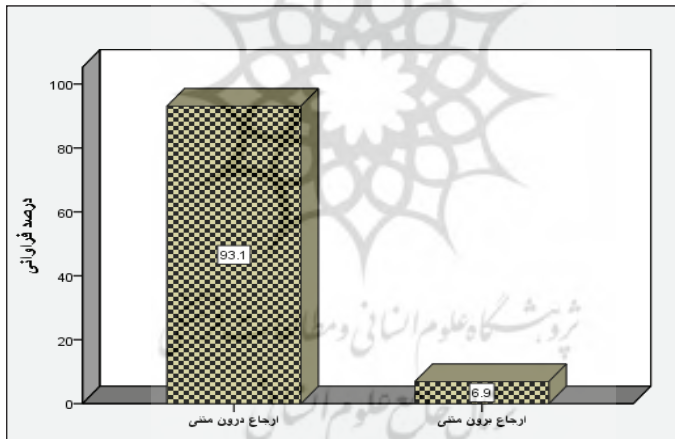
هـ. بررسی حجم نمونه بر اساس شیوه ارجاع

شیوه ارجاع پایان نامه به صورت درون متنی و مطابق استاندارد شیکاگو است که در مقالات فصلنامه‌ها مورد تأکید است. در جدول ۶، نتایج مربوط به توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس شیوه ارجاع ارائه شده است.

جدول ۶: توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس شیوه ارجاع

شیوه ارجاع	فراوانی	درصد
درون متنی	۸۱	۹۳/۱
برون متنی	۶	۶/۹
جمع	۹۷	۱۰۰

با توجه به نتایج جدول ۶، از مجموع ۹۷ پایان نامه مورد بررسی، بیشتر پایان نامه‌ها (۹۳/۱ درصد) دارای ارجاع درون متنی می‌باشند. در نمودار ۶، درصد فراوانی بر اساس شیوه ارجاع نشان داده شده است.

نمودار ۶: درصد فراوانی بر اساس شیوه ارجاع

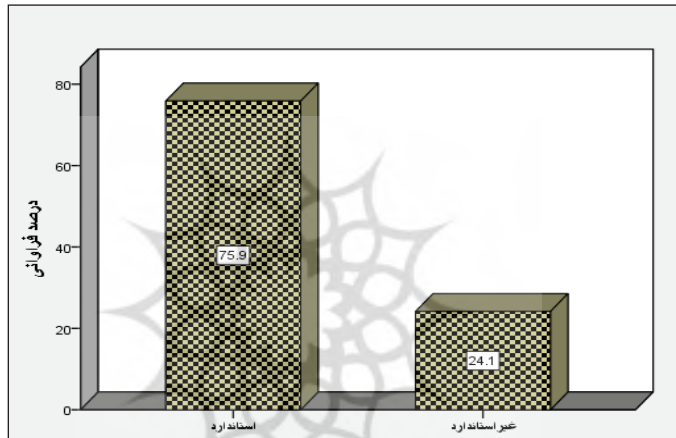
و. بررسی حجم نمونه بر اساس فونت

در جدول ۷، نتایج مربوط به توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس نوع فونت پایان نامه‌ها ارائه شده است.

جدول ۷: توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس فونت

فونت	فراوانی	درصد
استاندارد	۶۶	۷۵/۹
غیراستاندارد	۲۱	۲۴/۱
جمع	۹۷	۱۰۰

با توجه به نتایج جدول ۷، از مجموع ۹۷ پایان نامه مورد بررسی، بیشتر پایان نامه ها (۹/۷۵ درصد) دارای فونت استاندارد می باشند. در نمودار ۷، درصد فراوانی بر اساس فونت نشان داده شده است.

نمودار ۷: درصد فراوانی بر اساس فونت

۲. بررسی حجم نمونه بر اساس مؤلفه های محتوایی

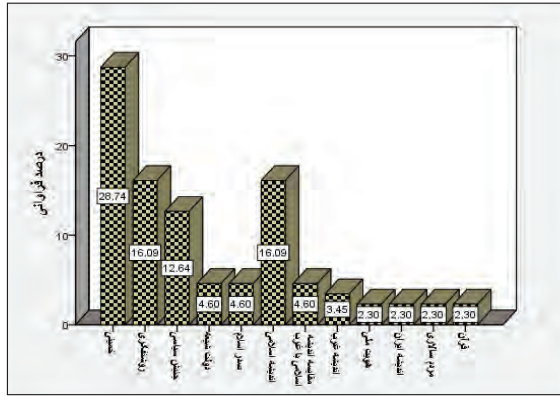
الف. موضوع

از میان عناصر مؤثر بر کیفیت و ساختار پایان نامه ها عناوین و موضوعات از جمله مؤلفه های کلیدی است که ساختار و جهت گیری پژوهش را تعیین می کند. در جدول، نتایج مربوط به توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس موضوع پایان نامه های ارائه شده است.

جدول ۸: توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس موضوع

موضوع	فراوانی	درصد
اندیشه امام خمینی	۲۵	۷۴/۲۸
روشنفکری	۱۴	۰۹/۱۶
جنبش‌های اسلامی	۱۱	۶۴/۱۲
دولت شیعه	۴	۶/۴
صدر اسلام	۴	۶/۴
افکار سیاسی در اسلام و ایران	۱۴	۰۹/۱۶
مقایسه اندیشه اسلامی با غرب	۴	۶/۴
اندیشه غرب	۳	۴۵/۳
هویت ملی	۲	۳/۲
اندیشه ایران	۲	۳/۲
مردم سالاری دینی	۲	۳/۲
مفاهیم قرآن	۲	۳/۲
جمع	۹۷	۱۰۰

با توجه به نتایج جدول، از مجموع ۹۷ پایان‌نامه مورد بررسی، بیشترین درصد فراوانی مربوط به موضوع «اندیشه امام خمینی» (۷۴/۲۸ درصد) و کمترین درصد فراوانی مربوط به موضوعات «هویت ملی»، «اندیشه ایران»، «مردم سالاری» و «قرآن» (۳/۲ درصد) بود. در نمودار، درصد فراوانی بر اساس موضوع نشان داده شده است. برخی موضوعات که در قالب اندیشه غرب، اندیشه ایران، هویت ملی انجام شده‌اند تناسبی با سرفصل ارائه شده از سوی وزارت علوم و رسالت این گرایش ندارند. در این میان برخی موضوعات مانند فقه سیاسی، کلام اسلامی، اندیشه‌های رهبران انقلاب اسلامی، اندیشه سیاسی آیت الله خامنه‌ای مورد بحث و نظر قرار نگرفته‌اند. به نظر می‌رسد موضوعات پایان‌نامه‌ها بیشتر قالبی توصیفی دارند و کمتر به سمت نظریه‌پردازی، آسیب‌شناسی اندیشه، گسست‌ها و تداومات جریان اندیشه سیاسی اسلامی در ایران پرداخته شده است. از جمله آسیب‌های عناوین جامعه آماری مورد پژوهش را نبود پیوند میان موضوعات پایان‌نامه‌های مختلف می‌توان دانست. این پژوهش‌ها بیشتر حول موضوع‌های متکثر و بی‌ارتباط با یکدیگر روی داده‌اند و فقدان وحدت کلی و هدف کلان در آن‌ها به چشم می‌خورد.

نمودار ۸: درصد فراوانی بر اساس موضوع

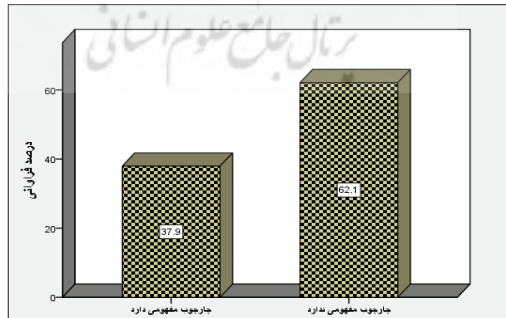
ب. بررسی حجم نمونه بر اساس چهارچوب مفهومی

در جدول ۹، نتایج مربوط به توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس چهارچوب مفهومی نمونه‌ها ارائه شده است.

جدول ۹: توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس چهارچوب مفهومی

درصد	فراوانی	چهارچوب مفهومی
۳۷/۹	۳۳	دارد
۶۲/۱	۵۴	ندارد
۱۰۰	۹۷	جمع

با توجه به نتایج جدول ۹، از مجموع ۹۷ پایان نامه مورد بررسی، بیشتر پایان نامه‌ها (۱/۶۲ درصد) چهارچوب مفهومی ندارند. در نمودار ۹، درصد فراوانی بر اساس چهارچوب مفهومی نشان داده شده است.

نمودار ۹: درصد فراوانی بر اساس چهارچوب مفهومی

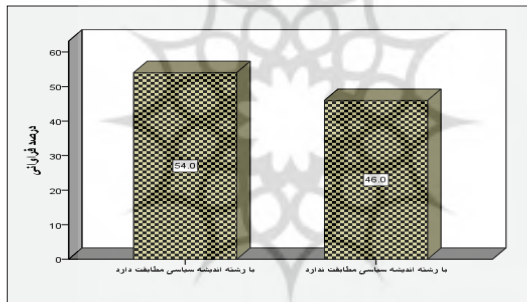
ج. بررسی حجم نمونه بر اساس مطابقت با رشته

در جدول ۱۰ نتایج مربوط به توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس مطابقت موضوع پایان‌نامه‌ها با رشته ارائه شده است.

جدول ۱۰: توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس مطابقت با رشته

مطابقت با رشته	فراوانی	درصد
دارد	۴۷	۵۴
ندارد	۴۰	۴۶
جمع	۹۷	۱۰۰

با توجه به نتایج جدول ۱۰، از مجموع ۹۷ پایان‌نامه مورد بررسی، بیشتر پایان‌نامه‌ها (۵۴ درصد) با رشته اندیشه سیاسی اسلامی مطابقت دارند. در نمودار ۱۰، درصد فراوانی بر اساس مطابقت با رشته نشان داده شده است. هرچند به نظر می‌رسد که برخی از پایان‌نامه‌ها در حیطه علوم سیاسی قرار دارند و مختص رشته اندیشه سیاسی در اسلام طراحی نشده‌اند.

نمودار ۱۰: درصد فراوانی بر اساس مطابقت با رشته

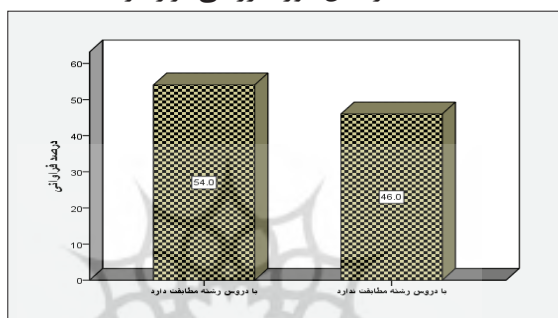
د. بررسی حجم نمونه بر اساس مطابقت با سرفصل درس

در جدول ۱۱ نتایج مربوط به توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس مطابقت موضوع پایان‌نامه‌ها با دروس با توجه به سرفصل وزارت علوم که پیش‌تر به آن اشاره شد؛ نشان داده شده است.

جدول ۱۱: توزیع فراوانی و درصد آن بر اساس مطابقت با درس

مطابقت با درس	فراوانی	درصد
دارد	۴۷	۵۴
ندارد	۴۰	۴۶
جمع	۹۷	۱۰۰

با توجه به نتایج جدول ۱۱، از مجموع ۹۷ پایان‌نامه مورد بررسی، بیشتر پایان‌نامه‌ها (۵۴ درصد) با دروس رشته مطابقت دارند. در نمودار ۱۱، درصد فراوانی بر اساس مطابقت با دروس رشته نشان داده شده است. با توجه به اینکه اهداف تأسیس این رشته، در سرفصل وزارت علوم به جهت تمایزبخشی با سایر گرایش‌های علوم سیاسی (نظیر مسائل ایران، جامعه‌شناسی و ...) صورت گرفته است و نظر به اینکه دانشجویان سرفصلی درسی و آنچه در طی دوره آموزشی خود مطالعه نموده، بهتر می‌تواند در حوزه پژوهش ورود پیدا کند؛ لذا عناوین پایان‌نامه‌ها نیز به لحاظ مطابقت با سرفصل مورد بررسی قرار گرفته است.

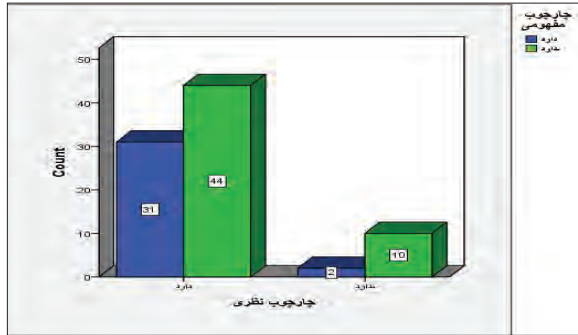
نمودار ۱۱: درصد فراوانی بر اساس مطابقت با دروس رشته

ه. بررسی حجم نمونه بر اساس چارچوب نظری و مفهومی

جدول ۱۲ توزیع فراوانی بر اساس چارچوب نظری و مفهومی

کل	چارچوب نظری و مفهومی		کل
	ندارد	دارد	
۷۵	۴۴	۳۱	دارد چارچوب نظری
۱۲	۱۰	۲	ندارد
۹۷	۵۴	۳۳	کل

با توجه به جدول ۱۲، در ۳۱ پایان‌نامه (۳۵ درصد) چهارچوب نظری، وجود دارد. همچنین در ۱۰ پایان‌نامه (۱۱ درصد) به هیچ‌کدام از چهارچوب نظری اشاره نشده است و پایان‌نامه بدون داشتن مدل پژوهشی و اتکا به چهارچوب نظری تدوین شده است.

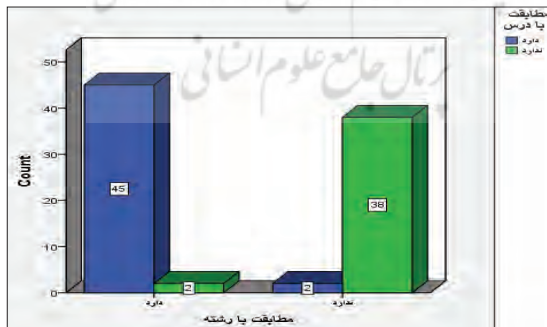
نمودار شماره ۱۲: چهارچوب نظری و مفهومی

و. بررسی حجم نمونه بر اساس دروس رشته

لازم به ذکر است که با توجه به جدول زیر، ۴۵ (۵۲ درصد) پایان نامه علاوه بر رشته با دروس رشته نیز مطابقت دارند.

جدول شماره ۱۳: مطابقت با سرفصل دروس

کل	مطابقت با دروس		
	ندارد	دارد	
۴۷	۲	۴۵	دارد مطابقت با رشته
۴۰	۳۸	۲	ندارد
۹۷	۴۰	۴۷	کل

نمودار شماره ۱۳: مطابقت با سرفصل دروس

ز. بررسی حجم نمونه بر اساس تخصص استاد راهنما

همچنین ۳۸ (۴۳ درصد) پایان‌نامه با رشته و تخصص استاد راهنما مطابقت ندارند. برخی موضوعات توسط اساتیدی راهنمایی شده‌اند که تخصص اصلی آنان مسائل ایران، اندیشه غرب و جامعه‌شناسی سیاسی می‌باشد.

مطابقت با تخصص استاد	
دارد	52
دارد	51
دارد	50
دارد	49
دارد	48
دارد	47
دارد	46
ندارد	

نموار شماره ۱۴: مطابقت با تخصص استاد راهنما

نتیجه‌گیری

اسلام، برای سعادت دنیوی و اخروی بشر، حامل نگرش نوینی از زندگی اجتماعی-سیاسی است که با پیام و نگرش سایر ادیان الهی و اندیشه‌های بشری شباهت‌ها و در عین حال، تفاوت‌های عمده دارد. پژوهشگران حوزه اندیشه سیاسی در اسلام با تمرکز بر متون و نصوص اسلامی، اندیشه سیاسی دانشمندان و متفکران مسلمان، تحولات تاریخی دولت‌های اسلامی، دستاوردهای تمدنی اسلام، ارتباطات فکری جهان اسلام، فرقه‌ها و آیین‌ها و تحریفات و انحرافات در تاریخ اسلام، تلاش می‌کنند گذشته و کنون فکر سیاسی اسلامی را مطالعه کرده و از یافته‌ها و تجارب آن، برای ارائه نظر و راهکار برای مسلمانان و جهان متحول و پیچیده حاضر بهره‌گیرند؛ اما نتایج بررسی اولیه ما از پایان‌نامه‌های این حوزه نشان از آن دارد که پایان‌نامه‌های دانشجویی با برخی اشکالات شکلی و محتوایی روبه‌رو هستند. ناهماهنگی عناوین برخی از این پایان‌نامه با سرفصل مصوب وزارت علوم و شورای تحول یکی از این موارد است. برخی از پایان‌نامه‌های مورد بررسی در حوزه‌ها و موضوعاتی صورت پذیرفته که برای رشته اندیشه سیاسی اسلام اولویت ندارند. ناهماهنگی تخصص استاد راهنما با موضوع نیز یکی دیگر از این مشکلات است. حتی یک مورد از راهنمایی اساتید در این گرایش از حوزه‌های تخصصی دیگر

چون جامعه‌شناسی سیاسی، مسائل ایران یا اندیشه سیاسی غرب قابل اشکال است. از سوی دیگر در موضوع‌یابی پایان‌نامه‌ها نیز توجهی به مسائل و اولویت‌های حوزه اندیشه سیاسی اسلام صورت نگرفته است و برخی مسائل و اندیشمندان مورد غفلت قرار گرفته‌اند. در هر حال می‌توان در اینجا به‌طور خاص به ظرفیت عظیم و استفاده نشده‌ی ما از مکتب اهل بیت علیهم السلام و کار سیاسی امامان شیعه اشاره داشت که در پایان‌نامه‌های بررسی شده این رشته به‌طور کلی غایب هستند. از جمله نقاط ضعف این پایان‌نامه‌ها همچنین می‌توان اتکای بیشتر آنها را به روش توصیفی تحلیلی است، جدا از اینکه اساساً توصیف و تحلیل چقدر منزلت روشی داشته باشند، اتکا به روش‌های کیفی می‌تواند یافته‌های پژوهشی ارزشمندی را به همراه آورد. از سوی دیگر، دورافتادگی از واقعیات و نیازهای سیاسی-اجتماعی جامعه و جنبه غیر کاربردی، تکرار و همپوشانی را نیز می‌توان در زمره آسیب‌های این پژوهش‌ها دانست. درباره رشته اندیشه سیاسی اسلام در دانشگاه علامه طباطبائی می‌توان پیشنهاد داد که اولاً، اگر امکان تأسیس گروه مستقل اندیشه سیاسی هم فراهم نباشد، یک کمیته تخصصی در این راستا شکل بگیرد. دوم، اساتیدی عهده‌دار راهنمایی پایان‌نامه‌های این گرایش تحصیلی شوند که در زمینه اندیشه سیاسی در اسلام پژوهش و تمرکز دارند. سوم، برای جلسات بررسی طرح‌نامه پیشنهادی دانشجویان گاه از اعضای انجمن مطالعات سیاسی حوزه علمیه قم نیز دعوت به عمل آید یا در صورت امکان به دانشجو توصیه شود اساتید مشاور این نوع پایان‌نامه‌ها را از اساتید متخصص و مرتبط حوزوی انتخاب نمایند که هم اقدامی عملی برای پیوند حوزه و دانشگاه است و هم می‌تواند با درایت دانشجو حیث کیفی پژوهش‌ها را بالا ببرد.

منابع

- پورفرد، مسعود و باقری، محمد؛ مهري آدریانی، طیبه. (پاییز و زمستان ۱۳۹۴) تحلیل دانش اندیشه سیاسی در ایران با تأکید بر منابع دانشگاهی، *دانش سیاسی*، سال یازدهم، شماره دوم، پیاپی ۲۲، صفحات ۷۳-۵۳.
- خلجی، حسن. (۱۳۸۱) ارزیابی پایان‌نامه‌های تربیت‌بدنی مراکز آموزش عالی کشور از سال ۱۳۵۷ تا "۱۳۷۸"، *پژوهش در علوم ورزشی*، دوره ۱، شماره سوم، پاییز، صفحات ۹۵-۱۱۱.
- سایت شورای تحول و ارتقای علوم انسانی. <http://oe.farhangolm.ir>.
- سریع‌الکلم، محمود. (۱۳۸۰) *روش تحقیق در علوم سیاسی و روابط بین‌الملل*، تهران: فرزانه روز.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۷۵) *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، چاپ سوم، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- کومبز، فیلیپ. (۱۳۷۳) *بحران جهانی تعلیم و تربیت*، ترجمه فرید آل‌آقا، چاپ دوم، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- غلامی‌نژاد، محمدعلی؛ قبول، احسان. (بهار ۱۳۸۶) *پژوهش‌های ادب عرفانی (گوهر گویا)*، دوره ۱، شماره ۱، صفحات ۱۸۱-۱۹۲.
- مشخصات کلی برنامه و سرفصل دروس. (۱۳۷۸) دوره کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی در اسلام، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- ملائی توانی، علیرضا. (۱۳۹۳) *درآمدی بر روش پژوهش در تاریخ*، چاپ هشتم، تهران: نی.
- مورن، ادگار. (۱۳۷۴) *شناخت شناخت*، ترجمه علی اسدی، تهران: سروش.
- نادری، عزت‌الله و سیف‌نراقی، مریم. (۱۳۸۵) *روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی*، تهران: دفتر تحقیقات و انتشارات بدر، چاپ بیست و هفتم.
- Corbett, Michael. (2010) *Research Methods in Political Science*, Forth, Edition, CA. USA, Wadsworth/Thomson Learning.